

Marokko – jubilæum uden jubel

Julie Pruzan-Jørgensen

Der er i det forgangne tiår sket visse forbedringer, men forventningerne til Mohammed VI som demokratisk bannerfører er ikke blevet indfrie

I Marokko har man denne sommer fejret 10-års jubilæum for kong Mohammed VI. Han efterfulgte sin far, Hassan II, der med hård hånd havde styret det nordafrikanske kongedømme i mere end 35 år. Der var stor optimisme knyttet til den dengang meget unge konges tiltræden, både i og uden for Marokko. Mohammed VI (som hurtigt blev til M6 i folkemunde) blev dengang set som et bud på en anderledes, mere demokratisk, moderne og reformvenlig leder i den arabiske verden.

Forskellige befolkningsgrupper knyttede forskellige forventninger til den nye, unge konge. Blandt landets fattige var der mange, der håbede, at han ville arbejde for øget retfærdighed og for en udligning af de store forskelle på levevilkårene blandt kystbyernes privilegerede eliter og de mange fattige på landet såvel som i storbyernes slumområder.

Deres forventninger blev næret af en række symbolske handlinger fra den unge konges side i den første periode af hans regeringstid. Blandt andet valgte han hurtigt at besøge nogle af landets mest forarmede områder nordpå, som traditionelt har været i stærk opposition til kongehuset og centralmagten. Hans far og forgænger havde aldrig været der på trods af hans lange regeringstid, og besøget vakte derfor store håb om at den nye regent stod for at nedbryde tabuer og sociale skel. Disse håb blev yderligere næret efter han blev spottet som privatbilist bag eget rat (uden stor officiel kortege) – og ikke mindst fordi han stoppede for rødt som alle andre. Forventningerne til den unge konge som social reformator var derfor høje, og han fik hurtigt endnu et tilnavn, nemlig 'de fattiges konge'.

Også mange marokkanske kvin-

der så med stor optimisme på hans tiltræden. Det gjaldt ikke mindst blandt højt uddannede kvinder, som i mange år havde efterstræbt en højere grad af frihed, ikke mindst inden for familiens rammer, hvor de var underlagt skrappe restriktioner i deres personlige frihed. Deres forventninger blev næret af at Mohammed VI i sine første taler gav klart udtryk for nødvendigheden af, at kvinder i højere grad burde deltage i landets udvikling. Også hans åbenlyst moderne private livsførelse førte til stærke forhåbninger. I modsætning til sine forgængere, som havde boltret sig i store harem og samtidig havde omgærdet Paladsets kvinder med stor hemmelighed, valgte den nye unge konge at gifte sig offentligt med en højtuddannet og moderne 'pige af folket'.

Sidst, men ikke mindst, gav den unge Mohammed VI's tiltræden anledning til forhåbninger om politiske forandringer. Selvom Hassan II i sine sidste leveår havde accepteret visse politiske åbninger, efterlod han ikke desto mindre et eftermæle som en autoritær leder med ansvar for massive menneskerettighedskrænkelser og klare politiske begrænsninger. Det gav derfor anledning til store forventninger såvel i som uden for Marokko, at Mohammed VI's første taler også handlede om nødvendigheden af at Marokko skulle gennemgå en såkaldt 'demokratisk transition'. Var Marokko på vej til at blive det første arabiske demokrati?

Nu er der så gået ti år med Mohammed VI ved magten. Han er ikke længere en ung og uprøvet regent. Spørgsmålet er, hvordan det er gået med den sociale retfærdighed, med ligestillingen og ikke mindst med den politiske frihed. Har han levet op til de massive forventninger?

Fortsat store sociale problemer

Hvad angår den økonomiske og sociale udvikling er svaret blandet. Marokko har igennem de sidste år oplevet en begrænset, men dog kontinuerlig økonomisk vækst og der er blevet igangsat en række vigtige initiativer, herunder særligt et stort nationalt udviklingsinitiativ (INDH), inden for hvilket der er blevet søsat en lang række udviklingsprojekter. Der er da også en række klare sociale fremskridt at spore, ikke mindst i forhold til et af de traditionelt helt store problemer i Marokko, nemlig den høje grad af analfabetisme. Som angivet i UNDP's seneste *Arab Human Development Report* kommer langt de fleste små børn i dag i skole og lærer at læse og skrive. Og mere end to tredjedele af alle unge mellem 15-24 år kan læse og skrive i Marokko i dag imod kun godt halvdele for 10 år siden. Samtidig er den gennemsnitlige forventede levealder også steget til over 70 år.

Disse væsentlige fremskridt ændrer dog ikke på, at Marokko stadig står over for nogle gigantiske sociale

udfordringer. Ifølge UNDP ligger Marokko fortsat helt nede på plads nr. 126 (ud af 177 lande) på ranglisten over menneskelig udvikling (HDI) og ligger dermed stadig langt under nabolandenes niveau. Endvidere angiver rapporten også, at indkomstforskellene i Marokko faktisk er steget i det seneste tiår. Enhver der har besøgt Marokko har også ved selvsyn kunnet konstatere, at der ikke for alvor er blevet ændret på de voldsomme økonomiske uligheder, måske næsten tværtimod. Kontrasten mellem den 'dyre' elite i de eksklusive villakvarterer i Casablanca og Rabat og de store forarmede befolkningsgrupper på landet og i storbyernes slumkvarterer forbliver slående.

Hertil kommer at det marokkanske kongehus fortsat har massiv kontrol med den marokkanske økonomi. Ifølge det marokkanske tidsskrift *TelQuel* havde det royale holdingselskab Siger i 2008 en omsætning på over 40 milliarder marokkanske dirhams (eller godt 26 milliarder danske kroner). Dette svarer til ca. seks procent af det marokkanske BNP – eller næsten lige så meget som landets finansielle sektor. Mohammed VI angives da også af tidsskriftet *Forbes* til at være verdens syvende rigeste monark – og det på trods af, at Marokko ikke er rigt på naturressourcer. Det er måske ikke helt tilfældigt at det efterhånden er længe siden nogen har kaldt Mohammed VI for de fattiges konge.

Tiltag i forhold til kvinders stilling

Kvindens stilling er måske det område, hvor der er sket de mest markante fremskridt under Mohammed VI. Marokko fik i 2004 en ny familielov, som giver marokkanske kvinder langt større frihed og muligheder inden for familiens rammer. Blandt andet er de nu formelt ligestillede med deres ægtemænd inden for familien, og de har fået meget lettere adgang til skilsmisse. Reformen har vakt genlyd i den arabiske verden, hvor den ses som et markant eksempel på at det er muligt at fremme kvindernes rettigheder og samtidig blive inden for en islamisk referenceramme. Der er dog stadig store problemer med lovens gennemførelse i praksis, ikke mindst fordi den støder på stor modstand i konservative og patriarkalske kredse, som dominerer det marokkanske retssystem. Men der er ingen tvivl om at Mohammed VI har spillet en stærk personlig rolle i den proces, der førte til lovens gennemførelse, og dermed i vidt omfang har levet op til de forventninger, især mange kvinder knyttede til ham ved hans tiltræden.

Kvindens stilling er også blevet styrket inden for andre områder. Blandt andet er de blevet mere synlige i det politiske liv efter at der er blevet skabt såkaldt nationale valglistes, som er reserverede for kvindelige kandidater. Listerne har dog ikke for alvor ændret på billedet af at marokkansk politik er domineret af

mænd, da der fortsat kun er ganske få kvinder, som vælges direkte og på samme vilkår som deres mandlige konkurrenter.

Endelig er kvinders stilling også blevet fremmet inden for et helt andet domæne, nemlig den religiøse sfære, som traditionelt har været meget mandsdomineret. Mohammed VI er ikke bare en yderst magtfuld arabisk leder – han er også marokkanernes højeste religiøse autoritet som *emir al mouminin* (de troendes hærfører) og anses som direkte nedstammet fra den muslimske profet Mohammed. Mohammed VI har fremmet en række generelle reformer af det religiøse område i Marokko gennem sit ministerium for islamiske anliggender. Et af hovedmålene har været at give kvinder en større rolle og autoritet i moskéerne og i det religiøse liv generelt. Det har blandt andet ført til uddannelse af såkaldte *mourchidates* (kvindelige religiøse vejledere) og kvindelige *ulama* (islamiske lærde), som har opnået ansættelse i væsentlige religiøse institutioner.

Denne udvikling er selvfølgelig langt fra for alvor at ændre på den traditionelle patriarkalske dominans i den religiøse sfære, men ved at understøtte, at kvinder har ret og evner til både at uddanne sig og ikke mindst at bidrage til fortolkningen af islam, har den marokkanske stat under Mohammed VI's ledelse taget et væsentligt skridt i retning af at styrke kvinders position inden for

den religiøse sfære, som er meget betydningsfuld i det marokkanske samfund.

Alt i alt må det altså siges, at Mohammed VI i høj grad har levet op til forventningerne om at fremme kvinders rettigheder og i det hele taget at styrke deres stilling i samfundet. Ikke at forstå således at Marokko i dag er et samfund, hvor mænd og kvinder er ligestillede. For det er de langt fra – det tager meget lang tid at ændre på fasttømrede positioner og vaner og det ikke mindst i et traditionelt meget konservativt og patriarkalsk land som Marokko. Men der er i Mohammed VI's første 10-år som regent blevet taget væsentlige skridt i retning af øget ligestilling og fremme af kvinders rettigheder.

Kun små politiske forandringer

Endelig er der så spørgsmålet om politiske reformer og frihed. Her er regnskabet allersværest at gøre op. På den ene side er der uden tvivl sket væsentlige forbedringer i Mohammed VI's regeringstid. Her har særligt opgøret med fortidens menneskerettighedskrænkelser været afgørende. Mohammed VI tillod i sine første regeringsår at eksilerede systemkritikere kunne vende hjem. Han tillod også en gennemgribende forsoningsproces som har medført, at ofre for tidligere tiders tortur, fængslinger og 'forsvindinger' har fået lov at stå offentligt frem og har modtaget økonomiske kompensatio-

ner for deres lidelser. Selvom den marokkanske forsoningskommission er blevet anklaget af menneskerettighedsforkæmpere for kun at være et halvt fyldt glas (især fordi der ikke er sket en direkte udpegning og retsforfølgelse af de skyldige), så har processen ikke desto mindre været et unikt eksperiment med sandhed og forsoning i den arabiske verden.

I den positive ende tæller også, at der er blevet meget 'højere til loftet' i Marokko, hvor der generelt er en friere stemning og bedre mulighed for at ytre sig end tidligere i det offentlige rum. Der forbliver dog også klare begrænsninger for, hvad man må ytre sig om. Særligt kongehuset, Islam og Vestsahara (et stort landområde syd for Marokko, som Hassan II annekterede for mere end 30 år siden og hvis formelle status fortsat er uafklaret) forbliver emner, såkaldte røde linjer, som det er yderst farligt at udtale sig om. Freedom House angiver således i deres seneste rapport, at journalister som overtræder disse 'røde linjer' får store bøde- eller fængselstraffe. Hertil kommer, at den marokkanske regering også anvender økonomiske pressionsmidler for at få journalister til at udøve selv-censur.

Der er heller ikke altid blevet taget de helt store hensyn til andre kritiske røster i Mohammed VI's regeringstid. Hvor den tidligere venstrefløjs opposition i dag oplever relativt frie rammer, er det især dele af den islamistiske opposition, som har

oplevet krænkelse af deres rettigheder under Mohammed VI. Dette skete dog særligt i årene umiddelbart efter maj 2003, hvor en række unge radikale salafister (fra en af de mange slum-forstæder) begik det hidtil største terroranslag nogensinde på en række mål i millionbyen Casablanca. Også fortalere for et uafhængigt Vestsahara har mødt krænkelse af deres rettigheder under Mohammed VI. I en rapport fra 2008 beskriver Human Rights Watch hvordan regimet benytter en kombination af lovgivning, politivold og uretfærdig rettergang til at straffe sahrawier (den lokale befolkning i Vestsahara), der plæderer for et uafhængigt Vestsahara.

Måske allervæsentligst er der tilsyneladende også sket et markant tilbageskridt i troen på 'den demokratiske transition'. Mens mange marokkanere i årene umiddelbart efter Mohammed VI's tiltræden troede på, at landet var på vej mod mere demokratiske tilstande; så synes det politiske liv i dag først og fremmest at være karakteriseret af desillusion.

Denne desillusion blev formentlig grundlagt allerede i Mohammed VI's første regeringsår, hvor den tidligere socialistiske opposition efter mange års kritik af kongehusets stilling og privilegier gik ind på at deltage direkte i det politiske liv. I de første år af Mohammed VI's regeringstid var den marokkanske regering derfor ledet af en af de tidligere socialistiske oppositionspolitikere

re. I stedet for at føre til markante politiske forandringer førte denne udvikling til, at venstrefløjen i vidt omfang mistede sin legitimitet som oppositionskraft, da deres indtræden i regeringen ikke for alvor fik ændret på den politiske magtdeling mellem kongehus og folkevalgte. Siden da har de oplevet markante tilbageskridt ved de (relativt frie) valg til parlamentet og synes generelt at have mistet grebet om deres politiske rolle.

Mangel på opposition

Det er derfor også blevet svært at identificere hvem (om nogen), der udgør en reel politisk opposition i Marokko i dag. Heller ikke islamisterne synes for alvor at kunne mobilisere en modvægt til kongehuset. Det moderate PJD parti synes at have mistet tilslutning efter dets indlemmelse i det parlamentariske liv. Mens mange iagttagere havde forventet, at PJD ville vinde en jordskredssejr ved det seneste parlamentsvalg i september 2007, så gik det helt anderledes, idet partiet langt fra fik de ventede stemmer og ikke var i nærheden af at kunne sætte sig på regeringsmagten. Det er muligt, at der en dag vil komme en markant politisk opposition fra den anden store, islamistiske bevægelse i Marokko, *Al Adl w'al Ihsan* (Retfærdighed og Barmhjerthighed). Indtil videre har de dog valgt at afholde sig fra deltagelse i det politiske liv.

Det nye fremstormende Autenticitet og Modernitets Parti (PAM), kan heller ikke for alvor betragtes som en oppositionel bevægelse. Partiet er grundlagt af Fouad El Himma, Mohammed VI's barndomsven og tidligere rådgiver. Som partiets noget selvmodsigende navn angiver det, er det ikke klart, hvad PAM står for – ud over at det ledes af den person, som måske har været (og formentlig stadig er) allernærmest på Mohammed VI. Ikke desto mindre blev PAM den helt store vinder af det seneste lokalvalg i juni 2009. Det synes derfor nærliggende at udlægge deres store succes som en indikation af en vis politisk desillusion, at befolkningen er fuldstændig bevidst om at den politiske magt fortsat ligger i og styres fra Paladset – hvorfor det sikreste er at give tilslutning til de 'folkevalgte' politikere, der må menes at have den bedste adgang til privilegier og indsigt.

Politisk desillusion synes også afspejlet i den rekordlave valgdeltagelse ved de seneste valg. Det seneste parlamentsvalg i 2007 havde et historisk lavt stemmetal idet kun 37 procent af de registrerede vælgere stemte – og mange af dem stemte blankt eller afgav ugyldige stemmer. I forhold til forhåbningerne om en demokratisk transition er disse tal yderst beskæmmende, da de signalerer, at der ikke blandt befolkningen er tillid til at de folkevalgte og den parlamentariske arena for alvor har betydning.

Samlet set er det derfor tydeligt, at de store forventninger til Mohammed VI som bannerfører for en demokratisk transition ikke er blevet indfrie. Selvom der i det forgangne tiår er sket en række positive tiltag, er der ikke for alvor lavet om på magtdelingen, idet Paladset fortsat kontrollerer den politiske magt. På visse måder kan det endog overvejes, om ikke perioden i virkeligheden er karakteriseret ved visse tilbageskridt, især da det ikke længere synes muligt at identificere en klar politisk opposition. Det synes derfor heller ikke sandsynligt, at en demokratisk transition ligger inden for den umiddelbare politiske horisont. Måske er den i virkeligheden blevet endnu mindre sandsynlig end den var for ti år siden, da Mohammed VI overtog tronen.

Skuffede forventninger

Afslutningsvis må det derfor konstateres, at det nok er så som så med hvor meget Mohammed VI reelt har levet op til de store forventninger ved hans tiltræden. På den positive side kan det noteres, at der er taget klare skridt i retning af at fremme kvinders stilling og rettigheder, og der er også sket en række sociale udviklinger, ikke mindst i forhold til bekæmpelse af analfabetismen, som på langt sigt kan vise sig afgørende.

Men ikke mindst i forhold til udligning af de enorme indkomst- og

livsstilsforskelle er der reelt ikke sket det helt store. Marokko forbliver et land præget af økonomisk ulighed og store sociale problemer. Og det samme gør sig desværre gældende for så vidt angår den politiske situation. De store forventninger til at Mohammed VI skulle blive den første demokratiske arabiske leder er for længst forstummet. Selvom der fortsat er lidt højere til loftet og lidt lettere at færdes i Marokko end i nogle af de arabiske nabolande, er Marokko under Mohammed VI fortsat et autokratisk regime.

Julie Pruzan-Jørgensen er ansat på Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) og har netop indleveret en PhD om den marokkanske familieløvsreform.

Udvalgt litteratur

- Freedom House (2008) *Map of Press Freedom*, www.freedomhouse.org/template
- Human Rights Watch (2009) *Human Rights in Western Sahara and in the Tindouf Refugee Camps*, www.hrw.org/en/reports/2008/12/19/human-rights-western-sahara-and-tindouf-refugee-camps
- Maghraoui, Driss (2009) "Interpreting Reform in Morocco", *Mediterranean Politics*, Vol. 14, No. 2, p. 143-149.
- TelQuel, Le Maroc Tel Qu'il Est*, No. 382, du 18 au 24 juillet 2009, p. 48-61.
- UNDP (2009) *Arab Human Development Report 2009: Challenges to Human Security in the Arab Countries*, New York: UNDP
- Vermeren, Pierre (2009) *Le Maroc de Mohammed VI*, Paris: La Découverte
- Willis, Michael (2009) "The Dynamics of Reform in Morocco", *Mediterranean Politics*, Vol. 14, No. 2, p. 229-237.

Irland siger ja

© Copyright 2009 Peray - All rights reserved.